

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויחי, תשס"ו
מספר 635

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"רחל מבכה על בניה" – על כוחה של תפילה וההיענות לה

במפגש השני בין יעקב ליוסף, המתואר בפרשתנו, אומר יעקב ליוסף (מח:ז): "וְאָנֹכִי בָבְאִי מִפְּדֵן מִתָּה עָלַי רַחֵל בְּאָרְץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ כְּבוֹד אֶרֶץ לְבָא אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לָחֶם".
על דברי יעקב אלו עמדו חז"ל בהרחבה בפסיקתא רבתי (ג, מהד' רמא"ש, דף יא ע"ב) ובמדרשים נוספים, ורש"י בפירושו לתורה מביא, בסגנונו המיוחד, את עיקרי הדברים, וזה לשונו (בר' שם, עפ"י חומש 'אריאל'):
'ואקברה שם' - ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ, וידעתי שיש בלבך עלי, אבל דע לך שעל פי הדבר קברתיה שם, שתהא לעזרה לבניה, כשיגלה אותם נבוזראדן, והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים, שנאמר (יר' לא:יד): 'קול ברמה נשמע' וגו', והקב"ה משיבה (שם לא:טו-טז): 'יש שכר לפעלתך נאם ה', ושבנו בנים לגבולם'.

אגדה זו, המעוררת אהבה לאבות האומה והמשרישה אמונה בנצח ישראל, כבשה לבבות, כך מתברר, ונקבעה בזיכרונם של רבים עוד מילדותם כאשר למדו חומש עם רש"י.

כך כתב אברהם שלום יהודה בפרקי זיכרונותיו "כשלמדתי רש"י"¹, והוסיף וסיפר כי פעם אחת כשהיה מטייל במדריד, בירת ספרד, עם מקס נורדאו, ציין בפניו את הרושם האדיר שעשה נאומו בקונגרס הציוני הראשון (באזל, 1897), שבו דיבר לפני אלפי אנשים על אגדה זו של רחל המבכה על בניה. לשאלתו מניין נודעה לו אגדה זו, השיבו נורדאו, כי כשקיבל חולים בביתו בפריז, בא לפניו ילד יהודי, שהיה לומד ב"חדר". כששאל נורדאו את הילד מה הוא לומד ב"חדר", נתמלא הילד רגש והתחיל לספר ביידיש את האגדה של רחל, שלמד בחומש. ומספר נורדאו:² "באותה שעה נודעזעו כל אברי, חבקתי ונשקתי אותו על מצחו, ובלבי אמרתי: עם כזה ששומר זכרונות כאלה מאלפי שנים, ומשריש אותם בלב ילדיו, אינו עלול למות, והוא מובטח בחיי עולם". ועוד הוסיף נורדאו, מספר א"ש יהודה (שם): "זה קרה באותם הימים של מעשה דרייפוס, כשהתחלתי לפקפק בצדק אומות העולם כלפי ישראל, ויכולני לאמר, שהילד הזה היה אחד הגורמים לקרב אותי לציוניות ולהאמין בנצח ישראל".

אכן, דומה שלא רק אהבת ישראל וארץ ישראל לצד חזון נצח ישראל יש באגדה זו, אלא כמה מסרים חשובים בענייני תפילה מעוגנים ומשוקעים בה, ועל שניים מהם נעמוד:

א. עזרה לזולת בתפילה - מן האגדה שלפנינו עולה כי אמצעי חשוב ומועיל ביותר ביד כל החפץ בטובתו ושלומו של הזולת, הוא התפילה עליו - שהרי כך נאמר על רחל: "שתהא עזרה לבניה", וכל עזרתה לצאצאי צאצאיה לא הייתה אלא בתפילה עליהם.

ובאמת, לא מעטים המקורות בספרות התלמודית והמדרשית המעמידים אותנו על יסוד זה, שפעמים הרבה, רווחת אדם והצלחתו, ואף ישועתו, תלויים בתפילות אחרים עליו. כך למשל, על רחל עצמה נאמר במדרש תהילים (נה:ד) שהייתה אמורה להינשא לעשו, "ומי גרם לרחל להנצל ממנו? - כי ברבים היו עמדי", שאף יעקב ולא היה סודרין עליה תפלה". גם מעקרותה נושעה רחל באופן דומה, לפי האמור בבראשית רבה (עג, ג): "בהרבה תפילות נפקדה רחל", והמדרש מבאר כי נוסף לתפילתה שלה התפללו עליה גם לאה, יעקב והשפחות.

¹ ראה: א"ש יהודה, **עבר וערב**, ניו-יורק תש"ו, עמ' 257.

² שם. ולאחרונה הביא דברים אלו: ב' תירוש, **הפנתאון היהודי**, (יהדות כאן ועכשיו), ת"א תשס"ב, עמ' 141-142.

יתרה מזו, בתפילה על הזולת ניתן להציל את חייו. כך למשל, כאשר דוד היה שרוי בסכנת חיים בעימות עם ישיבי בנוב, מסופר בבבלי סנהדרין (צה ע"א) שביקש מאבישי בן צרויה: "סייע בהדן", ועל טיבו של סיוע זה מסופר שם: "היינו דכתיב (שמו"ב כא:ז): 'ויעזר לו אבישי בן צרויה' - אמר רב יהודה אמר רב: שעזרו בתפלה", ובזכות עזרה זו ניצל דוד. או למשל, על דניאל שהושלך לגוב האריות, נאמר במדרש תהילים (נה:ד): "ומי גרם לו להנצל? - כי ברבים היו עמדי", אף חנניה, מישאל ועזריה היו סודרין עליו תפלה".

עתה מובן היטב מדוע אמרו חכמינו (ברכות יב ע"ב): "כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש, נקרא חוטא" - שהרי הוא מונע מחברו עזרה גדולה וחיונית, ולעתים אף את הצלת חברו מן המיתה!³ אכן, לא רק חיי עוה"ז אפשר להעניק לזולת באמצעות התפילה עליו, אלא גם חיי עוה"ב! כך למשל, מסופר על משה רבנו שהצליח בתפילותיו לשפר את מצבו של יהודה בשמים, עד שהוכנס ל"מתיבתא דרקיעא", ו"הוה סליק ליה שמעתתא אליבא דהלכתא" (בבא קמא צב ע"א). או למשל, מסופר על דוד שהתפלל על בנו אבשלום לאחר מותו, ובתפילותיו "אסקיה משבעה מדורי גיהנום", ואף "אייתה לעלמא דאתי" (סוטה י ע"ב). ובאמת, כל תפילות 'יזכור' ו'אב הרחמים' על הנפטרים מבוססות על כוח מיוחד זה של התפילה.

מכלל האמור למדנו, שאחריות רבה מוטלת על כל אחד ביחס למשפחתו, קרוביו, מכריו וחבריו, ואף אתגר גדול ניצב בפניו, אם אכן ישכיל להתפלל עליהם, הן בחייהם והן לאחר פטירתם! זאת ועוד, ברור מעתה, שתפילה על הזולת, על טובתו ורווחתו החומרית והרוחנית, היא אחד המדדים לאהבה כנה ואמתית כלפיו.

לא ייפלא אפוא, שבספרות הרבנית העוסקת בתפילות אישיות מתבלטות במיוחד תפילות הורים על בניהם, ואף מודגשת תמידיותן. כך למשל, כתב ר' ישעיה הלוי הורוויץ בספרו "שני לוחות הברית"⁴:
ותמיד יהיה תפלה שגורה בפי אב ואם להתפלל על זרעם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות. ויכוין במאוד על זה בכרכת התורה... וכן בכרכת אהבה רבה... וכן כשאומר למען לא נגע לריק ולא נלד לבהלה.

וכך למשל, בדור האחרון, העיד על עצמו ר' שלמה וולבה:⁵ "ברור לי, באופן אישי, שאם הגעתי למשהו בתורה - זה בזכות תפילותיה של אמי. שמת לי לב שהייתה מתפללת עלי אפילו עשר פעמים ביום". והמשיך וכתב:⁶ "לעולם איננו יכולים לומר שהתפללנו כבר מספיק עבור הילדים, ואי אפשר לקצוב גבול לתפילות שעלינו להתפלל!"⁷

לשיאה של הנהגה זו, תפילות אין קץ עבור הבנים, הגיעו אבות האומה - ולא רק כלפי בניהם אלא כלפי כל צאצאיהם, הם עם ישראל. את זאת לימדנו חז"ל במקומות רבים והוסיפו, שלא רק בחייהם הרבו האבות בתפילות על כל הדורות העתידיים, אלא אף לאחר פטירתם הם עדיין ממשיכים להפיל תחינתם עבור כל ישראל - וכפי שלימדנו בדרשתם שלפנינו, שרחל מבכה על 'בניה' מאות בשנים לאחר פטירתה!⁸

ב. בין תפילה לבין היענותה - יסוד גדול לימדנו הבעש"ט ותלמידיו,⁹ שלאמתו של דבר אין שום תפילה שבה ריקם, אלא כל תפילה פועלת ומועילה ברמה זו או אחרת, אם לא עבור הדבר המבוקש, כי אז, עבור דבר אחר; ואם לא עבור המתפלל עצמו, כי אז, עבור אחרים; ואם לא בארץ מתחת, כי אז, בשמים ממעל.

בגישה זו הלכו גם חכמי הדורות האחרונים. כך למשל, מובא משם ר' יעקב ישראל קניבסקי (בעל "הקהילות יעקב"):¹⁰ "לפעמים רואים, היה אומר רבינו, שמבית פשוט ביותר יוצא תלמיד חכם וצדיק. וכל זה מחמת

³ ואכן, יש שכתב בכללות, שהנמנע מלבקש רחמים על חברו הוא בגדר "לא תעמוד על דם רעך"! ראה: רמ"י הלוי אפשטיין (האדמו"ר מאוז'רוב), **באר משה**, ויקרא א', ירושלים תשמ"א, קדושים, אות י, עמ' שיט. וראה גם: רש"י מלך, **שי לתורה**, רה"ש ויהיכ"פ, ירושלים תשנ"ז, עמ' רעה, שהביא משם הגרי"י: "שצריך להיזהר כששואלים על מצבו של חולה הזקוק לרחמי שמים, ומשיבים שמצבו הוטב, שלא להיכנס על ידי זה לגדר 'רודף' חס וחלילה... שע"י שאמר שהמצב הוטב, גרם לכך שימעטו או יפסיקו לגמרי להתפלל לבריאותו, והרי הוא כנוטל ממנו את הרפואה המועילה ביותר!" ויש שכתב כי לעתים הנמנע מלהתפלל על הזולת הרי הוא 'חמסין', לפי שמנע ממנו את הטובה הראויה לבוא עליו. ראה: ר"א ברגמן, **אורחות הבית** (ממרן ראמ"מ שך), ב"ב תשס"ה, עמ' שסה-שסו.

⁴ ראה: ר"י הלוי הורוויץ, **שני לוחות הברית**, מהד' ירושלים תשנ"ג, ח"א, שער האותיות, דרך ארץ, עמ' רפו-רפז, אות יח. את דבריו אלו, בסגנון כמעט זהה, הביא רי"מ הכהן מראדין בחיבורו **משנה ברורה**, אר"ח, סי' מז ס"ק י.

⁵ ר"ש וולבה, **זריעה ובניין בחינוך**, ירושלים תשנ"ז, עמ' לד.
⁶ שם, עמ' לה.

⁷ ואין הדברים אמורים דווקא בילדים קטנים, אלא בכל גיל! כך למשל, מספר רי"מ שטרן, בספרו **המשגיח דקמניץ** (רמ"א שטרן), ירושלים תשנ"ח, עמ' 241: "אצל בעל הקהלות יעקב בא אחד שביקש ממרן זצ"ל ברכה על הצלחה בחינוך, וענה לו מרן זצ"ל: "צריך שאתה תתפלל! מה אתה חושב? עד היום אני מתפלל כל יום על בני שליט"א! והיה זה כאשר בנו הגאון שליט"א כבר היה בן חמישים ושנים שנה!!!"

⁸ ובאמת, כך נוהגים כל צדיקי הדורות לאחר פטירתם. כך למשל, מסופר על ר' אשר מסטולין: "אמר קודם עלייתו לשמי מרום... רק זה נאמר, כאשר היה כל עבודותינו בעוה"ז בתפלה ותחנונים עבור ישראל, כך בעולם העליון נעמוד בתפלה ובתחנונים עבורם". ראה: ר"א מקרלין (השני), **בית אהרן**, ירושלים תשל"ב, לקוטים, עמ' 314.

⁹ ראה למשל: רי"י הכהן מפולנאה, **בן פורת יוסף** (בסוף הספר), ניו-יורק, תשי"ד, דף קכז ע"א; רמח"א מסדילקוב, **דגל מחנה אפרים**, ירושלים תשנ"ה, עקב, עמ' ריז; ר"א ראטה, **שומר אמונים**, ח"א, מאמר הבטחון והתחזקות, פרק כב.

¹⁰ ראה: ר"א קניבסקי, **תולדות יעקב** (על רי"י קניבסקי), ב"ב תשנ"ה, עמ' קיח.

שהסבתא שלו שפכה לבה בתפילה ובדמעות שתזכה לבנים ת"ח. ואם זה לא עזר לבנים, הרי זה עוזר לנכדים. כך שלבסוף מתברר ששום תפילה אינה חוזרת ריקם".
 דומה, שבסיס לגישה זו, שלעתים תפילות על הבנים אינן עוזרות אלא לבני הבנים, מספקת האגדה שלפנינו. שהרי רחל התפללה על הגולים מירושלים ומיהודה, ואף ששמע ה' את תפילתה והשיבה: "יש שכר לפעולתך", לא נתקיימה הבטחתו "ושבו בנים לגבולם" בגולים עצמם, אלא בבניהם ובבני בניהם, כעבור כשבעים שנה!
 יסוד זה מאיר מחדש כל אירוע שהיה מלווה בתפילות שנדמה שלא הועילו, וכן יש לו חשיבות רבה בכל דיון ומחקר שיעשה על השפעתן של תפילות. שכן, עלינו לזכור שתפילות פועלות, הן לפרט והן לכלל, גם מעבר לזמן ומקומן.¹¹ לפיכך, היענות ה' לתפילות איננה יכולה להיבחן רק בטווח הקצר והמידי וביחס לנוגעים בדבר בלבד, אלא על פני שנים, ואף לאורך דורות, וביחס לכל בית ישראל! בחינה שכזאת, לעת עתה, היא מעל ליכולתנו, ולא בכדי לימדנו רי"י קניבסקי:¹² "לעתיד לבוא יתגלה לנו הכל, כמה טובות וישועות נגרמו ע"י כל תפילה ותפילה של כל אחד ואחד!"

ד"ר בעז שפיגל
 המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹¹ לתפילות של האבות שנענו בריחוק רב מאד של שנים. ראה למשל: רבנו בחיי, בר' יז: כ (משם רבנו חננאל, על תפילת אברהם); רא"ל צונץ, **מלא העומר**, תולדות, עה"פ ויתרוצצו הבנים בקרבה' (על תפילות רבקה).
¹² **תולדות יעקב שם**, עמ' קיט.